

DE HONDEN HADDEN HET AL LANGER DOOR

Een speculatief toekomstverhaal voor De Esch

Deze wandeling voert je door het verleden, het heden en een mogelijke toekomst van De Esch. Ze verweeft historische herinneringen met speculatieve fictie verbeelding en plaatst niet-menselijke waarden centraal als kompas voor een hernieuwde kijk op stedelijke planning. Terwijl je het verhaal volgt, word je uitgenodigd je blikveld te verruimen en aandachtiger te luisteren naar deze plek.

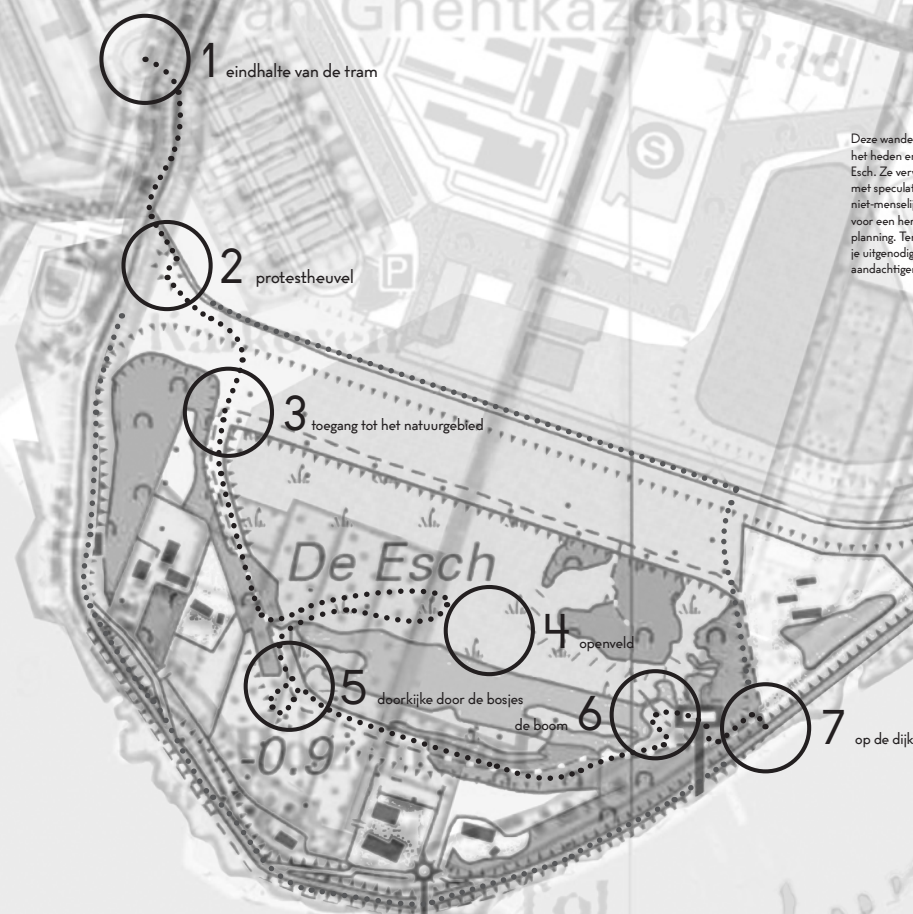
De honden hadden het al langer door.
De stad moest veranderen — en dat gebeurde.

Al geruime tijd zagen de honden hoe mensen zich uit het landschap terugtrokken. In stedelijke gebieden werd naar buiten gaan voor velen steeds minder vanzelfsprekend. Begin 21e eeuw vormden honden een van de laatste bruggen tussen mensen en het landschap. En toen rond 2030 AI taalmodellen niet-menselijke talen toegankelijk maakten voor mensen, begonnen honden daadwerkelijk een sturende rol te spelen in de transformatie van de stad.

Met de aanleg van de zuidelijke verbinding naar De Esch kwam er een stroom van creatieve energie op gang in Rotterdam. Het waren de honden die dit proces begeleidten. Zij wilden dat hun mensen opnieuw in de weerwereld zouden leven, elke dag en overal de verbondenheid met de aarde voelend.

Als hondachtige bemiddelaars zagen zij het landschap als een levend archief; zij herinnerden mensen aan de vele transformaties en verhalen die in de bodem waren vastgelegd. Ze wezen op de vormende kracht van de Maas, en op de vissers die de rivier volgden lang voor de eerste dijk. Ze kenden de geschiedenis van die beschermende dijk, en van de strakke waterlijnen die vervolgens het achterland ordenden. Ze vertelden anekdotes over hun voorouders die aan het einde van de 18de eeuw voor het eerst flaneerden door het statige landschap van de Oude Plantage. Ze rouwden om de cholera-uitbraken die rond 1850 de stad teisterden, en herinnerden zich de bouw van de waterzuivering met haar bassins, filterreservoirs en monumentale watertoren. Ze herkenden in de stedenbouwkundige opzet van de wijk het ontwerpprincipe van 'werken met wat er is'. En tenslotte richtten ze de aandacht van de mensen op de stille wijsheid van het kleine, bescheiden natuurgebied van De Esch, dat in de marges van het geplande stedelijke weefsel langzaam tot wasdom was gekomen.

Toen in de jaren 2030 de voorbereidingen begonnen om de wijk opnieuw te verbinden, vreesden veel bewoners dat het natuurgebied De Esch zou verdwijnen. Daarom ontwierpen de honden een radicaal plan om natuur overal te laten terugkeren — midden in de wijken en dicht bij de woningen van mensen. En ze wisten de bewoners ervan te overtuigen De Esch aan zichzelf terug te geven. Het reservaat werd een eiland voor het niet-menselijke: geen mensen, zelfs geen honden, mochten het betreden. Voorlopig althans.

researched and composed
by Anna Maria Fink, December 2025
for 'Building Bridges' at OMI Rotterdam

the map consists of elements of past and
present topographic maps (from 1838 to
2018) found on topotijdreis.nl

1

Om de transformatie van de wijk op gang te brengen, stelden de honden voor het natuurgebied om te vormen tot een eiland met een nieuw, ruiger rivieroeverlandschap. De afgegraven aarde werd gebruikt om een kleine berg op te werpen. Bescheiden van omvang maar groots in betekenis groeide hij uit tot een plek van devotie en pelgrimage. Rond 1500 lag ongeveer hier, waar wij nu staan, ter hoogte van de Nesserdijk, een bekend pelgrimsoord. Mensen kwamen er om het verhaal van Sint Wilgefortis/Ontcommer ('de Ontkomen') te eren: de Portugese prinses die op wonderbaarlijke wijze een baard kreeg, zich zo onttrok aan een gedwongen huwelijk en zich volledig aan God kon wijden. Bezoekers komen nu niet meer voor een heilige, maar om zich te herinneren dat menselijke aanwezigheid onlosmakelijk met het land verweven is – met zijn bodems, zijn wateren, zijn ritmes.

Deze appelboom, oorspronkelijk geplant in 2000, vond later een nieuwe plek op de top van de berg. Toen vogels het hoogste punt begonnen te gebruiken als rustplaats, verspreidden zijn zaden zich door heel Rotterdam. Zo werden zowel de berg als het eiland van De Esch belangrijke zaadbanken voor de stad. Van hieruit kunnen plantensoorten terugkeren die aan het begin van deze eeuw alleen buiten de stad nog voorkwamen. Elk jaar verzameld de gemeenschap van De Esch zich aan de voet van de berg om liederen te zingen voor de berg, voor de appelboom, voor de zaden en voor de vogels en winden die ze verder droegen.

2

We zijn zojuist de Nesserdijk overgestoken, aangelegd in 1270 om het land te beschermen tegen het rusteloze water van de Maas. Het gebied achter de dijk heette oorspronkelijk De Nes: 'een landtong omringd door water'. De naam verwijst naar het vroegere rivierlandschap, waarin het water vrij meanderde en het land steeds opnieuw herschikte, waardoor het werd omgeven door en doordrenkt met levend water.

Waar een rivier door zachte bodems stroomt – zoals de klei en het zand onder onze voeten – ontstaan vanzelf bochten. Aan de buitenzijde, waar het water sneller gaat, schuurt de oever uit; aan de binnenzijde, waar de stroming luwt, vormt zich een oeverwal van zand en slib. De Esch is zo'n oude rivierafzetting. Wie op de kaart uitzoomt, ziet hoe de vroegere Maas door het gebied tussen de Van Brienenoordbrug en de Erasmusbrug slingerde, diepe lussen uitsnijdend – een van de laatste zichtbare sporen van haar vroegere dynamiek.

Ondanks dat rijke landschap waren er in 1917 plannen om de punt van De Esch af te graven voor de scheepvaart. In 1975 doken ze opnieuw op, maar uiteindelijk bleek 'niet ingrijpen' de goedkoopste optie. Een halve eeuw later stelden de honden iets veel radicaler voor: De Esch niet langer aanpassen, maar teruggeven aan niet-menselijke krachten. Het voorstel ontketende een storm van debat en protest, en zette een al meer dan honderd jaar durende discussie opnieuw op scherp.

De honden herinnerden mensen eraan dat rivieren zichzelf voortdurend vormen en hervormen. Onder hun invloed werden de protesteerdere – die aan het begin van deze eeuw hun borden op deze kleine heuvel plaatsten – de eerste hoeders van het nieuwe eiland. In een jaarlang ritueel plaatsten de hoeders hun borden zo dat er een onzichtbare beschermcirkel rondom het land ontstond. Mensen uit het hele land kwamen nog eenmaal door De Esch wandelen, brachten kleine amuletten mee en schreven gedichten en spreuken op houten stukken.

Beklim de top van de heuvel en kijk naar de achterzijden van de borden. Welke spreuken zouden de hoeders hebben uitgesproken om het eiland te beschermen? En welk woord zou jij vandaag willen achterlaten als zegen voor De Esch?

3

Links van deze lange populierenlaan ligt nu water. Aan de rechterkant heeft de oever haar strakke contour verloren en is zij veranderd in een levende, voortdurend verschuivende rand, gevormd door getijden, wind, ijsvogels en bevers. De waterkwaliteit is nu opvallend beter dan vroeger. De honden luisterden naar het water, en samen ontdekten ze manieren om vervuiling terug te dringen: lozingen in de grote rivieren verdwenen en de scheepvaart werd schoner. De dijken bleven behouden als historische lijnen en als veilige routes bij hoogwater, maar daarachter werd het water opnieuw welkom geheten in de stad. Naarmate harde oevers en hydrotechnologie verdwenen, vonden de verschillende wateren elkaar weer en groeiden ze uit tot één verbonden systeem.

De honden lieten mensen zien hoe ze zich op andere manieren door hun veranderende omgeving konden bewegen. Ze daagden hen uit om lineair denken los te laten en om vanzelfsprekende ruimtelijke normen kritisch te bevragen. In plaats daarvan nodigden ze bewoners uit nieuwsgierigheid te belichamen tijdens hun dagelijkse routes, waardoor hun waarnemingsvermogen zich verdiept en de stad een nieuwe leesbaarheid krijgt.

Ook het water zelf bleek een leraar. Het toonde hoe beweging ontstaat uit afstemming – op het weer, op plantengroei, op de draagkracht van de bodem. Het water herinnerde mensen eraan kwetsbaarheid niet te zien als zwakte, maar als gedeelde basis voor verbondenheid met de wereld om hen heen. Die houding van wederkerigheid en samenwerking leidde bewoners bij het vormen van een meer verweven stedelijk landschap.

Door gezamenlijke inspanningen in de vroege jaren 2030 werd het water zo schoon dat er overal in de wijk gezwommen kon worden. Drinkwater wordt nu lokaal vastgehouden en gezuiverd met plantfilters, en op het wateroppervlak drijven gemeenschappelijke tuineilanden. De oevers vormen leefgebied voor talloze planten en dieren, en mensen zwemmen door het hele gebied. De voorheen gescheiden gebieden voor waterzuivering, sportvelden en privé-tuinen zijn samengesmolten tot één samenhangend landschap. De honden hadden het al langer opgemerkt: waarom deze 'functies' isoleren als ze allemaal voortkomen uit dezelfde beweging – het ritme van het landschap, het lichaam van de aarde zelf?

4

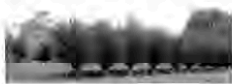
Als je vandaag uitkijkt over het eiland De Esch, zie je de tijd aan het werk, traag, maar onophoudelijk vormend. Delen van het eiland staan onder licht zuur water en ontwikkelen zich tot een jong moeras dat in de toekomst kan uitgroeien tot hoogveen.

In de jaren zeventig waren het waarschijnlijk niet de protesten die dit stuk land behoedden, maar het verontreinigde havenslib dat hier in de jaren zestig werd gestort. Daardoor werd de bodem ongeschikt voor landbouw of bebouwing. Terwijl mensen plannen maakten en debatteerden, namen pionierplanten stilletjes bezit van het vervuilde terrein en ontstond hier een uitzonderlijk diverse stedelijke flora. Wat later tot 'natuurgebied' zou worden uitgeroepen, begon simpelweg door niets te doen. Op dat uitgangspunt bouwden de honden verder: zij stelden voor een plek te laten bestaan zonder menselijke planning, een stukje aarde toe te vertrouwen aan haar eigen krachten, niet om iemand te dienen, maar in haar eigen belang.

Aan het einde van de 20e eeuw kwamen hier al meer dan tweehonderd plantensoorten voor. In de vroege jaren 2020 functioneerde het gebied als een stedelijke zaadbank, bron van zaden van meer dan acht zeldzame wilde soorten – meer dan waar dan ook in Rotterdam. Ooit werden die zaden handmatig verspreid: heksenkruid (*Circaea lutetiana*), grote kaardebol (*Dipsacus fullonum*), geel nagelkruid (*Geum urbanum*), zeepkruid (*Saponaria officinalis*), dagkoekoeksbloem (*Silene dioica*) en avondkoekoeksbloem (*Silene latifolia*). Tegenwoordig zorgen de zaadverzamelstuigjes van de honden, samen met de textielen die mensen dragen en waarin zaden blijven haken, voor verdere verspreiding door de stad.

In het begin was deze rijkdom alleen zichtbaar voor het geoefende oog. Op het eerste gezicht leken vlier, brandnetel en braam de boventoon te voeren – soorten die stikstof opnemen, de bodemstructuur herstellen en zo ruimte scheppen voor de generaties die volgen. Hun groei werd gevoed door de uitwerpselen van konijnen, honden en de schaapskudde die hier als levend maaiteam fungeerde. Vandaag is niet alleen dit gebied, maar de hele wijk uitgroeit tot een mozaïek van planten en leefgebieden. Begrippen als 'onkruid', 'wild' of 'gecultiveerd' hebben hun betekenis verloren – alle vegetatie wordt gezien en beheerd als habitat voor vele soorten. Hier in De Esch loopt de scheidslijn tussen mens en natuur eindelijk ten einde.

5

Hier strekte zich ooit het oude polderlandschap uit: vlak land met rechte sloten die de bewolkte hemel weerspiegelden. Tussen plukken riet en kleine groepjes elzen stonden rijen geknotte wilgen, en hier en daar een oude boerderij of buitenplaats. Alles lag beschut achter de meer dan achthonderd jaar oude dijk, die hoog boven het grasland uitstak. In 1783 stegen vanaf de vier hectare grote buitentuin van de Rozenhof zelfs heteluchtballonnen op. Eeuwenlang bepaalde dit vruchtbare, winstgevende én geromantiseerde landschap het beeld van 'het Nederlandse land'. Tot de honden de bewoners hielpen zien welke verliezen dit zorgvuldig geconstrueerde landschap had veroorzaakt, en hoezeer het woord 'natuur' een illusie was geworden.

Toen de oude polder geleidelijk mocht overstromen, verdwenen deze sporen onder water. Ze veranderden langzaam in toekomstige archeologische schatten. Tijdens de jaarrituelen van de oudere hoeders van het eiland werden de landschapselementen en gebouwen geëerd, waarna ze werden teruggegeven aan het land om opnieuw zichzelf te worden. Nieuwe planten- en diersoorten vestigden zich hier en bouwden hun leefgebieden in het veranderde landschap. Trekvogels droegen het verhaal van deze transformatie mee naar zuidelijkere landen.

Vele planten uit de oude polder vonden een nieuwe plek in de tuinen van de omringende wijken. Deze tuinen leveren nu een aanzienlijk deel van het voedsel en de bouwmaterialen voor bewoners. Mensen herontdekten de kennis van oogsten en gebruiken van lokale soorten. De openbare ruimte van de wijk vormt inmiddels één doorlopend landschap, waarin begrippen als 'openbaar groen', 'natuurgebied' en 'landbouwgrond' hun scheidende werking verloren hebben. In De Esch is al het land een leefruimte voor wederkerig floreren – menselijk én meer-dan-menselijk.

6

De wijkontwikkeling werd gaandeweg steeds meer gedragen door de bewoners zelf. Zij ontwikkelden lokale bestuursvormen waarin ook meer-dan-menselijke perspectieven een plaats kregen. Aanvankelijk was dit experimenteel, maar dankzij kennisdragers, zoals de Rotterdamse Zoöp, en mensen die leerden spreken namens andere wezens, kreeg een nieuwe vorm van democratie langzaam gestalte.

Tijdens de transformatie van het eiland werd deze boom erkend als een niet-menselijke wijze: een van de eerste in de wijk. Hij droeg de wijsheid van het natuurgebied de toekomst in en inspireerde de bewoners bij het formuleren van de grondbeginselen voor de opnieuw verbonden wijk. In de meervoudigheid van zijn stammen zagen zij een voorbeeld van hoe je voorbij de door mensen gemaakte tegenstelling tussen natuur en cultuur kunt bewegen. Was het eeuwenlang het knotten door mensen dat deze vorm creëerde? Of heeft ooit een bever de jonge scheuten aangevreten en zo een eerste aanzet gegeven?

De vele verhalen rond deze boom, en die van talloze andere niet-menselijke bewoners, stimuleerden mensen verder te kijken dan het eenvoudige 'voor' of 'tegen' verandering. De voortdurende cycli van groei en afbraak, regeneratie en vernieuwing, verontreiniging en bezinking – verdampend, stijgend, dalend – hielpen hen stukje bij beetje te helen van eeuwen aan scheidende narratieven.

Wat waren dan de grondbeginselen die mensen van deze boom leerden?

Sinds de honden hun lessen begonnen te delen, beweegt de wijk De Esch mee met de seizoenen, de getijden en de stemmingen van het weer. Wanneer mensen zich verplaatsen, hangt af van wat het landschap op dat moment vraagt. In de buurtscholen is aanpassingsvermogen de belangrijkste vaardigheid, en creativiteit de maat waarop leerlingen worden beoordeeld. Niet toevallig komen hier enkele van de beste zwemmers en tuinbouwkundigen van het land vandaan. Ecologische geletterdheid – weten waar je bent – heeft de hoogste waarde en wordt verzameld door simpelweg ‘een ommetje te maken’ – naar je tuin, naar school, naar je werkplek of door langs het water richting het zuiden te lopen – de oude stad in.

De tijd wordt hier intensiever beleefd, cyclisch en verweven. Elk seizoen kent zijn eigen kleine vieringen, en gaandeweg ontstaan nieuwe rituelen zoals het maanzwemmen, waarin bewoners tijdens volle maan het water in gaan en zich afstemmen op het getij. Een keer per jaar brengen ze het snoeihout uit de gemeenschappelijke tuinen naar de oever, binden het tot kleine vlotjes en steken die aan. Dit vuurfeest markeert de kringloop van afbraak en groei. De drijvende vlammen dragen wensen mee naar het eiland, naar de Maas en verder de stad in.

Binnenvaartschippers uit Europa die hier af en toe voorbijvaren, nemen verhalen mee over deze rivierbewoners van Rotterdam en hun merkwaardige maar aanstekelijke rituelen aan de noordelijke oever. Wat hen aanvankelijk vreemd voorkwam, een wijk die leeft in en met het water, bleek bij hen een onverwacht verlangen los te maken om zich ook onder te dompelen. Zo verspreidde het voorbeeld van De Esch zich via verhalen, nieuwsgierigheid en een groeiende hunkering naar water door heel Europa.

Hier kies je je eigen weg terug.

Volg de gebogen dijk langs de Nieuwe Maas en laat je gedachten drijven op wat het water je kan leren. Of ga via het kleine pad achter de boomouder, door het jonge bos, en volg het rechte voetpad terwijl je aandachtig luistert naar de bodem.

Hoe dan ook: leer van de honden. Loop licht en kijk aandachtig. Luister naar alles om je heen. Ruik, snuffel, verwonder je. En vergeet niet vriendelijk te groeten, gastvrij de zijn en nieuwsgierig te blijven.